

## КАЧЕСТВО НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКОТО ПРОСТРАНСТВО ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ –ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ

Албена Вуцова, Мартина Арабаджиева  
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**Резюме.** Статията е посветена на проблемите, свързани с контрола на качеството на висшето образование в България. Анализирани са стандарти и насоки, целящи осигуряване и подобряване на качеството на висшето образование в европейската общност.

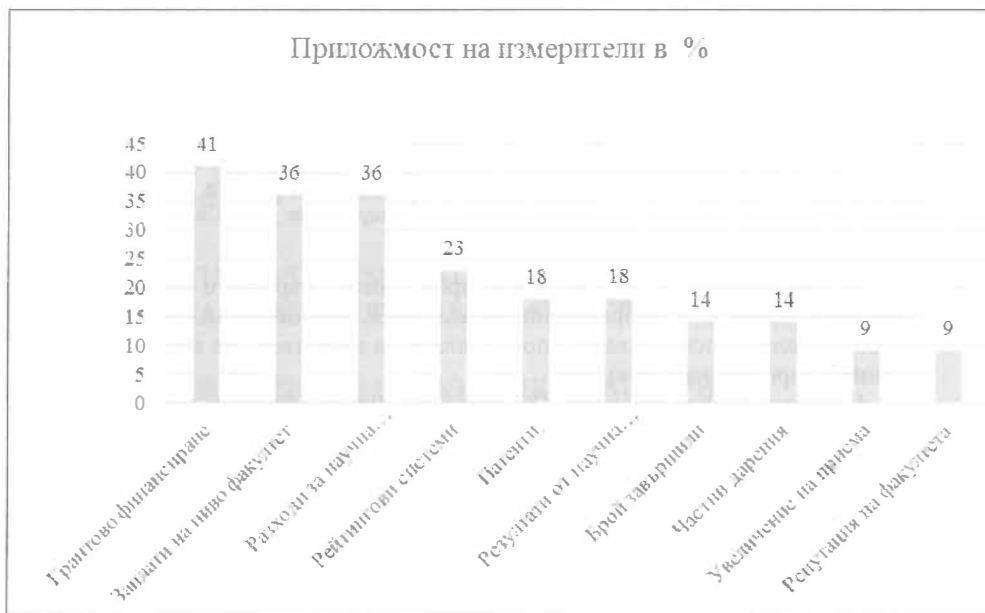
*Keywords:* higher education, The European Higher Education Area

Стремежът към икономика, основана на знанието и конкуренция на пазара на труда, засилва интереса към висшето образование в Европа и има необходимост от по-подробна, надеждна и сравнима информация за качеството на предоставяната образователна услуга. Вследствие на това системите за осигуряване на качество на висшето образование (ВО) се развиват и обогатяват и са от особена важност. Тя е насочена към съблюдаване на основните стандарти за качество. Оценка и мониторингът върху качеството на образователния процес са задължителна част от развитието на висшето образование.

### **Измерители за качеството във висшето образование**

Когато се говори за качество, се прилагат различни дефиниции. Според някои автори<sup>1)</sup> качеството най-общо представлява съвкупност от свойства и характеристики на висшето образование, като същевременно трябва да удовлетворява динамично променящи се изисквания към него. Казано по друг начин, качеството е толкова по-добро, колкото по-малка е разликата между променящите се изисквания и постигнатия резултат или до каква степен бързо се минимизира тази разлика. Също така трябва да се отчете и фактът, че в рамките на даден университет съществуват и други структури, чиято мисия е различна – например такива, които са концентрирани върху развитие на фундаментална наука и спрямо тях не могат да се приложат същите стандарти.

Съществува постоянна необходимост да се измерва качеството на образователния продукт на университетите, независимо дали целта е следване на законовите регулации, идентифициране на стратегически възможности или проследяване на развитието на институциите. В тази връзка Thomson Reuters са провели проучване относно измерителите, които образователните институции следва да наблюдават<sup>2)</sup>.



Източник: Thomson Reuters Report

**Фигура 1.** Измерители на качество, наблюдавани от образователните институции

Съществуват няколко подхода при измерване и оценяване на качеството. Класическият подход прилага изискванията на общоприети стандарти (ISO), репутационният – използва експертна оценка за нивото на образователните програми и институции и е основа за Рейтинга на висшите училища в България, а резултативният подход се базира на количествени измерители и индикатори за качество.

Пример за индикатор на качество е контролът на изхода. В този случай външни за висшето училище експерти могат да се ползват, за да оценят придобитите знания, като се работи с произволна извадка от завършващи студенти. Силната страна на този метод е, че се проследява квалификацията на завършващите студенти като цяло и може да се реагира, ако тя

е по-ниска от предварително определени критерии. Слабата страна е, че чрез този измерител се оценява крайното ниво на знание на студентите, а не какво е допринесъл университетът и каква подготовка е осигурил на студентите си.

Като алтернатива е разработен методът за добавена стойност. Целта му е да установи какви нови знания и умения са придобили студентите. За тази цел се осъществява контрол на входа и на изхода. По този начин се определя нивото на квалификация, получено във висшето училище. Положителното е, че този метод се стреми да измерва единствено добавената от университета стойност и по-този начин оценката е по-реална и задълбочена. Проблемът е, че контролът, осъществяван в началото и края на обучението, трябва да бъде разработен добре, да е широкообхватен, да не бъде еднократен или едностранен, за да се гарантират надеждни резултати.

В търсене на най-добрия измерител на качество се практикува и подходът стъпка по стъпка. Чрез него се следи състоянието на различни процеси, които засягат качеството. Ако те се извършват добре, следва, че и резултатът от тях ще е добър. Анализират се материалната база, протичане на учебния процес, провеждането на изпити, качество на персонал и др., като се прилагат и ISO стандарти. Минус на този подход е, че не се следи реалният резултат и оценката може да е едностранчива и не напълно реалистична.

Основен проблем за постигането на високо качество е противоречието, произтичащо от обвързването на предоставяната субсидия с обучавания брой студенти, което кара университети да занижават изискванията си към учащите, за да се съхрани броят им. Ръководството и академичният състав не носят отговорност, ако студентите не отговарят на високи изисквания за добра подготовка. Необходима е промяна в метода на финансиране, който да стимулира по-високи резултати на образователната услуга и ползване-то на някои от гореописаните модели. Трябва да се потърси алтернативен начин за реално оценяване на качество, което да се отчита при разпределянето на средства.

Напредък в това отношение е новоприетото ПМС 328 от 30.11.2015 г. за определяне на средствата от държавния бюджет за издръжка на обучението в държавните висши училища в зависимост от комплексна оценка за качеството на обучението и съответствието му с потребностите на пазара на труда. В него се дефинират група индикатори със съответни тежести, въз основа на които се определят специални коефициенти за професионалните направления по висши училища. На базага на тази оценка се определят и финансовите средства за всяко висше училище.

Към настоящия момент съотношението на финансовите средства брой студенти – качество е приблизително 70 към 30 на сто, като е предвидено в следващите години постепенно увеличение на това съотношение в полза на качествените показатели.

### **Стандарти и насоки за осигуряване на качество на европейско ниво**

Няколко европейски институции разработват пилотна версия на Стандарти и насоки за осигуряване на качество в европейското висше образование<sup>3)</sup>. Те очертават областите, които са от особено значение за успешното поддържане на добро качество в образователните институции. Наблюдава се стремеж към по-голяма прозрачност и взаимно доверие в Европейската общност, за да се осигури информация за поддържането на високо качество на образователната услуга и максимално уеднаквяване на качеството на национално и международно ниво. Стандартите описват приети и съгласувани практики за осигуряване на качество, а насоките ги допълват и обясняват как те биха могли да бъдат приложени.

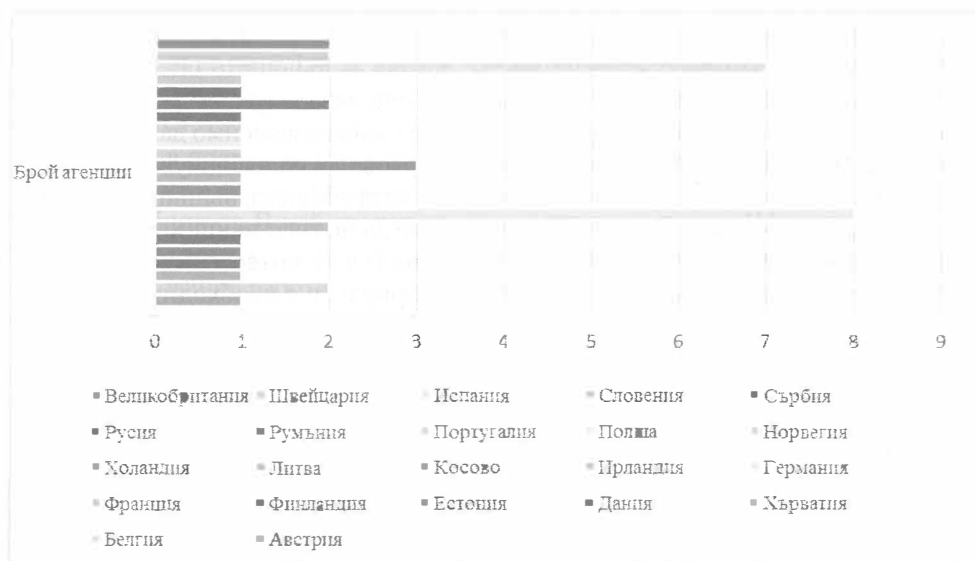
Насочени са към обучението във висшето образование, включително образователната среда и научните изследвания и иновациите. От своя страна, институциите имат политики и процеси за подсигуряване подобряването на качество-то и на други дейности, като научни изследвания и управление. Стандартите се прилагат към всички области на висшето образование в Европейската общност независимо от вида или мястото на предоставяне на обучение. Приложими са на национално и транснационално ниво. В основата на всички дейности за осигуряване на качество е заложена и отчетност пред обществото. Стандартите поставят обща рамка за системите за осигуряване на качество за обучение на национално и международно ниво. Чрез тях може да се постигне:

- осигуряване и подобряване на качеството на висшето образование в Европейската общност;
- изграждане на взаимно доверие и реализиране на ефективна транснацио-нала мобилност;
- наличие на коректна информация относно осигуряването на качество.

Стандартите за осигуряване на качество са разделени в три основни групи – въ-

трешни, външни и отнасящи се до акредитационни агенции. Отделните институции трябва да имат система за контрол на качеството, която е публична и част от стратегическото им управление, като е препоръчително включването на външни за системата експерти. На фигура 2 са посочени агенциите в Европа, които следват Стандартите за осигуряване на качество и са описани подробно в регистър.

Разгледани са няколко примерни стандарта, свързани с осигуряване на качество на институционално ниво. Част от тях приемат, че институцията трябва да има определени правила за структуриране и одобрение на програмите си. Те трябва да бъдат създадени така, че да постигат целите, поставени за тях, включително очакваните образователни резултати. Т.е. нивото на квалификация, кое-то се достига, трябва да е ясно определено и оповестено, както и съобразено с националното ниво на квалификация за ВО, съответно и с европейската рамка. Други стандарти приемат, че програмата трябва да създава условия, при които студентите активно се обвързват с учебния процес, а оценката им отразява до каква степен целта е постигната. Насоките допълват, че методът и критериите



Източник: *European Quality Assurance Register for Higher Education*

**Фигура 2.** Агенции за осигуряване на качество, които следват европейските стандарти и насоки

за оценка трябва да са публикувани предварително. По този начин оценката на студентите ще показва реално образователното ниво, до което са достигнали. Тези условия принципно са залегнали в идеята за периодично и честно оценяване. Ако се следват ясни и конкретно заложиени параметри, всеки учащ ще има реална преценка за постигнатото. При наличие на такива стандарти може да се сравняват резултатите, постигнати от студентите в края на обучението, след което да се сравнят и на национално ниво. В този смисъл, резултатите на завършващите могат да бъдат ясен индикатор за качество.

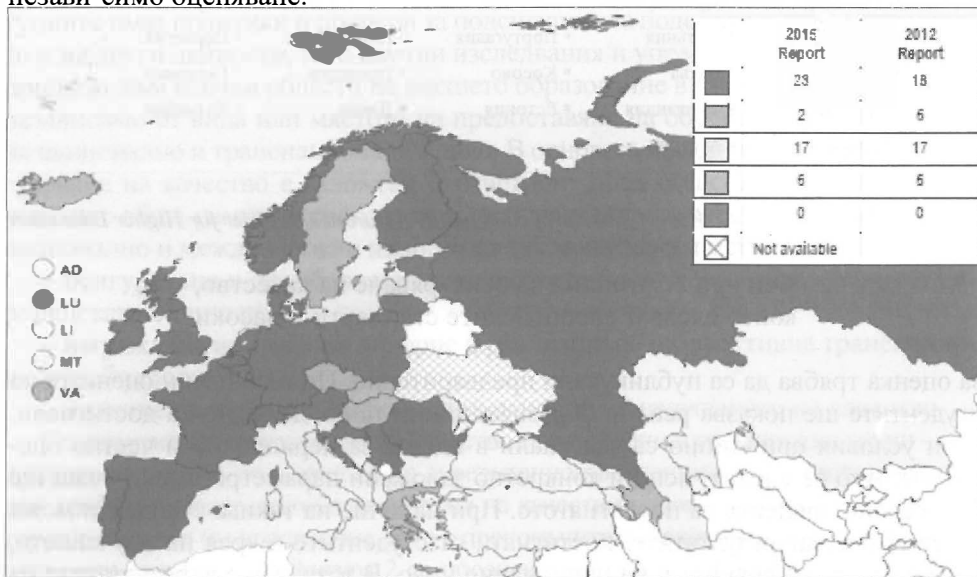
За да се осигури качество на обучението, е формулиран стандарт относно ресурсите за обучение, който постулира: институциите трябва да осигуряват подходящо финансиране за учебна и преподавателска дейност и адекватни и лесно достъпни ресурси в подкрепа на студентите.

Ресурсите могат да бъдат физически – като библиотеки и инфраструктура на информационни технологии, и финансови – например подкрепа на преподаватели и консултанти. Ролята на услугите в подкрепа на студента са от особена важност и в осигуряването на мобилност за студентите във и през образователните системи.

Външните стандарти, гарантиращи качество, имат за задача осигурят ефективността на вътрешните. Процесите на външен контрол трябва да са надеждни,

предварително определени, прилагани редовно и публично обявени. Те включват: самооценка, външна оценка на място, доклад за външното оценяване, системно наблюдение. Всеки резултат от външното оценяване трябва да се базира на ясни и публични критерии, които се прилагат редовно независимо дали процесът ще доведе до формално решение. Също така трябва да се публикуват подробни доклади на оценяващите, достъпни до академичната общност, външни партньори и заинтересовани страни. Би следвало агенциите да ползват външно оценяване и в техните констатации да намери място и мнението на заинтересованите страни.

Всички стандарти са обвързани и за да се прилагат, е необходимо подходящо финансиране, мониторинг на основните дейности и периодично независимо оценяване.



Източник: Въпросник на BFUG (Bologna Follow-Up Group)

**Фигура 3.** Етап на развитие на системата за външно оценяване на качеството във висшите училища

В най-тъмен цвят са посочени страните, в които действа система за контрол на качеството, като съответната агенция е оценена положително и работи в съответствие със Стандартите и насоките за осигуряване на качество в европейското висше образование. В по-светло са обозначени държавите (Чехия и Ватикана), в които успешно действа система за контрол на качеството в съответствие с европейските стандарти, но тя покрива само част от основните аспекти. В тази катего-

рия има два типа страни представители. При първия тип страни действа система за осигуряване на качеството, която е координирана с европейските стандарти, но се прилага само в част от институциите. А при втория тип системата за качество се прилага във всички висши училища и покрива основните аспекти – преподаване, услуги в подкрепа на студента, вътрешен качествен контрол и управленска система, но не е оценена спрямо стандартите за качество в европейската образователна общност. В най-светъл цвят са няколко държави (Швеция, Исландия, Словакия, Унгария, Гърция и Азербайджан), при които във всички институции за висше образование работи система за качествен контрол, но тя не е съобразена с европейските стандарти и не покрива основните аспекти за оценка.

Всяка образователна институция се стреми към предоставянето на по-добра образователна услуга и адекватна подготовка на студентите. Основната отговорност за постигане на по-добро качество е грижа на отделния университет. Каквито и стимули обаче да предлага държавата и конкурентната среда, към настоящия момент институциите нямат достатъчно силна мотивация да се стремят към осигуряването на по-високо качество. Затова са необходими редовен мониторинг и контрол по отношение на качеството на обучение. При въвеждането на подобна система се предполага пълна прозрачност, за да се минимизира наличието на привидни промени.

Подобен контрол не може да се осъществи за всички специалности и курсове, но може да помогне много за актуализирането на програмите и честната оценка на учащите. Тази цел може да се постигне, ако представянето на студентите е отговорност на преподавателите. Т.е. част от финансирането да се разпределя според успеха на студентите на съответния преподавател.

Прилагането на стандарти за осигуряване на качество в европейското висше образование е стъпка към създаването и обобщаването на сравнима информация, което би подпомогнало много бенчмаркинга на висшите училища, което естествено резултира в стремеж към по-високо качество.

### **Качеството на ВО в България в контекста на Европейското пространство за висше образование**

В Европейското пространство за висше образование се разглежда и следи работата на различните системи за осигуряване на качество в областта. Наблюдават се два типа отговорни органи или агенции, които гарантират качество на образователната услуга. Едните могат да разрешат или откажат акредитирането на дадена програма или дори институция, а другите имат по-скоро консултативна функция. Първият вид институции се определят като надзорни, т.е. тяхна цел е да следят за осигуряването на качество над определен праг, основната им роля е да гарантират нормални условия за провеждането на образователния процес. При втория тип агенциите отчитат нивото на качество, като целта им е да го повишат и да помогнат за доброто му управление.

Повечето системи за контрол на качеството са от първия вид и упражняват над-зор, България също прилага този модел. Важна подробност е, че в някои случаи оценките на тези органи имат пряко влияние над финансирането на университетите-те. В България НАОА акредитира програми, но оценката ѝ не е включена директно във формулата за финансиране. Органите, стимулиращи повишаването на качеството, имат по-голямо влияние над ресурсите, получавани от институциите.

Като част от едно общо образователно пространство се очаква страните членки на Общността да изградят доверие между своите системи за висше образование. Това поражда въпроса има ли възможност оценките на качеството да бъдат правени от чуждестранни агенции, като се запазва условието всички да са подчинени на общите европейски стандарти. Някои държави го прилагат, други – епизодично. В България е задължителна оценката на НАОА, без последната да включва в комисиите си чуждестранни експерти. Има обаче и отделни случаи, когато акредитация е присъдена от чуждестранни специализирани структури – в този смисъл, университетите са свободни да потърсят такава и от международни органи.



Източник: Въпросник на BFUG (Bologna Follow-Up Group)

**Фигура 4.** Отговорни органи за външно оценяване

На фиг. 4 в най-тъмен цвят са посочени страните, в които оценката на ин-



ституциите за висше образование зависи от правителствен орган. В по-светъл тон, в това число България, са обозначени държавите, в които съществува национална независима агенция за външна оценка на висшите училища. Този случай е най-често срещаният в европейската зона. Интересно е да се отбележи, че само в Люксембург органът за външна оценка е международен.

Няколко са основните принципи, заложи в европейските Стандарти за осигуряване на качество на висше образование. Те са свързани с интереса на цялото общество, най-вече обучавани и работодатели. В някои страни работодателите са част от екипите за оценката на качеството на висше образование.

Различните национални структури присъждат в по-голямата си част положителни оценки по отношение на качеството и рядко – отрицателни. Философията на акредитацията предполага, че оценката се прави, за да подпомогне дадено висше училище да постигне по-добри качествени параметри, а не да бъде на всяка цена отрицателно оценено. Не само у нас, но и в други страни, вниманието на оценяващите агенции се разпределя между отделните институции и програми.

### **Възможни пътища за гарантиране на качество във висшето образование**

В доклада „Укрепване на висшето образование в България“ Световната банка извежда няколко проблема, свързани с качеството му, като се предлагат и реформи. Посочени са възможни пътища за гарантиране на качеството на образователната услуга.

– Въвеждане на стандартизирана оценка на студентите, както и проследяване на реализацията на завършилите. У нас чрез Рейтинговата система се обработват данни за реализацията на висшистите – време за намиране на работа, заплата и т.н. Към тази информация може да се добавят социално-икономически данни за завършилите – образование на родители, успех в средното образование, за да се направи по-реално сравнение между тях.

– Прочуване на мнението на работодателите и завършилите доколко образованието отговаря на изискванията и потребностите на пазара на труда, което да е принос към оценката на качеството в университетите. Тези данни са полезни и за образователните институции, за да знаят как да променят курсовете си, за да предлагат по-качествена услуга.

– Въвеждането на инструменти за оценка, които измерват усвояването на знания и умения на студентите, се разработва от ОИСР. България може да се възползва или да апробира различни инструменти за подобна оценка, определени на национално ниво. Също така може да приложи ефективни методи за оценка на студентите, да следи развитието им, да включи работодателите в оценката на качеството.

В определени случаи се възприема, че контролът на качеството се фокусира повече над процеса, отколкото над съдържанието на обучението. Контролът на качеството, обвързан с визията и приоритетите на всеки отделен университет или

колеж, води до по-добра отчетност пред обществото. Повечето системи, свързани с контрола на качеството в Европа, са съсредоточени върху комбинация от оценка на институцията и акредитацията на програмата на вузовете, като увеличаващото се малцинство се пренасочва изключително към институционална оценка<sup>4)</sup>.

Осигуряването на качеството е свързано не само с прилагането на конкретни процедури, но и с изграждането на вътрешна култура на институцията. Последната трябва да обвързва всички свои дейности – от организацията и предоставянето на знания до ефективното разходване на ресурсите си.

Появата на рамка, гарантираща квалификация при обучението през целия живот, е важна стъпка напред и насочва вниманието към въпроса дали е въз-можно да се установят принципи и насоки, валидни за всички сектори и ти-пове квалификация. За да се постигне подобна цел, трябва да се анализират инструментите за отчетност и контрол на качеството. Европейската комисия наблюдава и има амбициите да координира прилагането на всички подобни инструменти за постигане на единна зона за умения и образование. Стъпките, които ЕК е предприела в тази посока, са:

- дискусии със заинтересованите страни относно възможностите за подобряване на контрола в отделните образователни подсектори;
- преразглеждане на европейските стандарти с акцент върху усъвършенстване на стандартите за качество, като се минимизира процедурният подход;
- подобряване на координацията на инструментите за отчетност, които гарантират качество, мобилност и признаване за образованието;
- насърчаване на агенциите за акредитация да се регистрират в европейската EQAR система;

– поддържане на диалог.

В това отношение програмата „Еразъм+“ също осигурява сътрудничество при контрола на качество чрез стратегически партньорства, насърчаване на междусекторния диалог и споделянето на добри практики за опростени процедури за акредитация на споделени програми чрез европейски инициативи.

В заключение може да се обобщи, че контролът на качеството е специфично-приложим към всеки конкретен университет. Стремещт трябва да бъде гаран-тиране на по-високи резултати и прозрачност на процесите. За да се постигне това, е необходима сравнимост. Резултатите на сходни или подобни институции за висше образование трябва да могат да бъдат съпоставяни, за да се определи мястото на конкретното висше училище по отношение на даден параметър.

В това отношение европейските стандарти и насоки за осигуряване на качество имат съществено значение. Приложени в достатъчно университети, те ще осигурят обща политика при контрола му, актуална информация за заинтересованите страни и стимулиране на университетите за постигане на качествена образователна услу-га. Една от съществените бариери у нас пред по-качествено образование е финан-сирането на висшето образование с доминантен елемент – брой студенти. Жела-

нието да се приемат максимален брой учащи с цел по-висока субсидия, изкривява до известна степен останалите критерии, включително и качеството.

Повишаването на качеството на образователната услуга ще допринесе за увеличаване на конкурентоспособността на университетите в страната. Постоянният мониторинг на резултатите и прилагането на инструменти за прозрачност ще създадат благоприятна среда за ефективен и качествен образователен процес и адекватна отчетност пред обществото.

#### **NOTES / БЕЛЕЖКИ**

1. Христов, Хр., Христова, М. Фактори за качеството на висшето образование в конкурентна среда, Девета международна научна конференция „Преподаване, учене и качество във висшето образование – 2012“, Международно висше бизнес училище, 22 – 23 юни 2012 г.
2. Finding Meaningful Performance Measures for Higher Education, A Report for Executives, Thomson Reuters, p.3.
3. Governance and quality guidelines in Higher Education, A Review of Governance Arrangements and Quality Assurance Guidelines, Fabrice Hénard, Alexander Mitterle.
4. EACEA, 2012: The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report.

### **QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA – PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS**

**Abstract.** The article is dealing with specific issues related to the quality control of higher education in Bulgaria. Standards and guidelines aimed at ensuring and improving the quality of higher education in the European community are analyzed.

<sup>1)</sup> **Prof. Dr. Albena Vutsova**

<sup>2)</sup> **Ms. Martina Arabadzhieva, PhD student**

University of Sofia

125, Tzarigradsko Chaussee Blvd.

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: <sup>1)</sup>avutsova@yahoo.com; <sup>2)</sup>m.srebkova@gmail.com